

Een zoektocht naar ruimte

De inpassing van bebouwing in open landschappen.

Peter Angermann, Fries Landschap, 4. 1995

De Randstad is een vol en druk gebied. Nederland is een van de dichtstbevolkte landen ter wereld met veel mobiliteit. Wie in de Randstad woont denkt al gauw dat Nederland vol is. Woonwijken en kassen verrijzen, snelwegpanorama's bestaan meer en meer uit bedrijventerreinen. Spoorbruggen en zelfs namaak-skipistes zijn aangelegd. Het landelijk gebied komt steeds meer onder druk te staan. Is er in Nederland nog wel ruimte om landelijk te wonen? In dit artikel bespreken studenten van de hogeschool Larenstein hun visie op de mogelijkheden voor inpassing van bebouwing in open landschappen.

Landelijk wonen

De stedeling wil steeds meer ruimte om te wonen. Landelijk wonen is in trek, met name in de nabijheid van de steden. In het dagelijks spraakgebruik worden de begrippen 'landelijk' wonen, 'groen' wonen en 'dorps' wonen door elkaar gebruikt, en wordt aan deze begrippen een zeer ruime inhoud gegeven. Het begrip landelijk wonen is een overkoepelend begrip, dat zowel het

groen wonen, het dorps wonen en het buiten wonen omvat.

Een landelijke woonplek of 2^e huis is voor mensen in zowel economisch als fysieke zin steeds beter bereikbaar. Dankzij de huidige netwerkmaatschappij is het centrum van de wereld niet langer de stad, maar de woning. Sociaal economisch raakt het platteland steeds meer verweven met de stad. De grote vraag naar landelijk wonen bestaat voor

een belangrijk deel uit een vraag naar rustige, ruime, groene en veilige woonmilieus die aan de rand van of in de nabijheid van de stad liggen. Kenmerken waaraan de woonomgeving moet voldoen zijn de aanwezigheid van groen, de nabijheid van de natuur en de aanwezigheid van open ruimte. Maar juist deze open ruimte staat steeds meer onder druk.

Openheid in de Wieringermeer.

Openheid

Voor wie verder kijkt dan de snelweg zijn er ook in de drukke luidruchtige Randstad, letterlijk onder de rook van Amsterdam, wel degelijk nog plekken te vinden die nog rust en ruimte uitstralen; polders die weids en open zijn. '...Geploegde akkers die, zover het ook reikt, liggen te glimmen in het tegenlicht' en 'Marsmans rijen ondenkbaar ijle populieren (...) die door een natte landweg worden weerspiegeld' (1). Dit zijn bijzondere plekken. Deze gebieden zijn van groot belang, juist ook voor de stedeling! Hier kan men tot rust komen, recreëren, fietsen en wandelen. Een rustige grote ruimte, waarin je meestal de horizon nog wel ergens ziet en waar het waait, motregent en sneeuwt.

Paradox

Het is zaak deze open gebieden voor de toekomst te behouden. Hier treedt echter een paradox op: enerzijds is daar de toenemende vraag naar rustige, ruime,

groene en veilige woonmilieus en anderzijds de grote behoefte aan (behoud van de) open ruimte.

Betekent dit dat er dan niets meer kan in deze open gebieden, dat er geen nieuwe ontwikkelingen meer mogelijk zijn? Moet je deze gebieden met 'zijden handschoenen' aanpakken? Moeten deze gebieden 'op slot' en moeten we deze gebieden beschouwen als een museumstuk?

Beleving

Om de openheid te behouden moeten we allereerst vaststellen wat openheid is. Waardoor wordt deze bepaald? Visuele openheid is nauw verbonden met de waarneming en beleving van mensen (2). In het algemeen kan worden gezegd dat openheid wordt bepaald door de hoeveelheid opgaande elementen in een landschap. Uit ons onderzoek is echter gebleken dat niet alleen het percentage opgaande elementen van belang is, maar ook de mate van spreiding ervan (3).

Een gebied met een gering percentage bebouwing en opgaande begroeiing betekent niet altijd dat het landschap daar ook open is. Een bepaalde mate van spreiding van de opgaande elementen zorgt voor coulissewerking in het landschap en daarmee ook voor verdichting. De openheid bestaat wel op papier, maar wordt niet als zodanig beleefd.

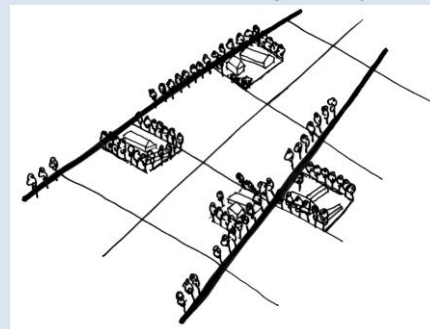
Daarnaast is ook uit het onderzoek naar voren gekomen dat zelfs de kleinste elementen, zoals bijvoorbeeld subtiele kleur- of reliëfverschillen in het landschap, de openheid kunnen beïnvloeden. Opgaande elementen, hoe klein ook, hebben in overwegend open gebieden zoals de Wieringermeer (zie de afbeeldingen hieronder) visueel meer invloed dan dezelfde elementen in een meer gesloten landschap (2). Dit alles heeft dus te maken met de schaal en de maat van het landschap en verschilt per landschapstype.

Polderpoëzie.

Wat maakt 'de polder' zo bijzonder? Dit is in één woord te omschrijven: niets. De polder heeft niets wat lijkt op vermoeiende toeristische attracties zoals uitgezette wandelpaden, drukke stranden, lange rijen bij de kassa en meer van dat leed. (...) In de polder hoef je helemaal niets. Er is ook niets te doen, dus dat is makkelijk. Maar wat is dat dan, dat niets doen? Een paar ideetjes. Je kan een stuk doelloos rondlopen en na een paar uur het gevoel hebben dat je geen meter bent opgeschoten. Je kan kamperen waar je wilt, campings zijn er namelijk niet. Bij zonnig weer kan je overal picknicken, niemand die daar iets van zal zeggen. Je kan er heerlijk en ongestoord zonnen, schaduw heb je er niet. Je kan er schreeuwen wat je wilt, niemand die je hoort. (...) Kortom, de perfecte plek om alles achter je te laten en eens helemaal tot rust te komen.

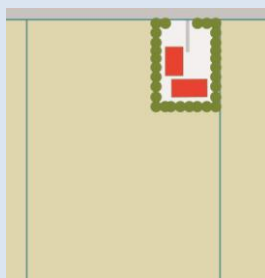
Eric Kessels in 'Polders! Gedicht Nederland'.

Polderkenmerken droogmakerij

Wieringermeer: droogmakerij met opgaande lijnen van bomen die muren vormen in het landschap waardoor compartimenten ontstaan.

Kader 1

Inpassing bebouwing in droogmakerij:

*Woning gericht op weg.
De hoofdvorm van de gebouwen dwars of evenwijdig aan de weg.
Compacte erven, gekoppeld aan de bestaande wegen.
Beplante wegen, bij voorkeur eenzijdig.*

Zuiderpolder Noord-Holland, een weids en open gebied onder de rook van Amsterdam.

Behoud door ontwikkeling

Een gebied kan zich economisch verder blijven ontwikkelen, maar wel binnen duidelijk vastgelegde randvoorwaarden. Door inpassingsprincipes te formuleren voor bebouwing in open gebieden kan de openheid behouden blijven en kan het gebied zich blijven ontwikkelen. Hierbij dient rekening gehouden te worden met de landschappelijke waarden van de diverse landschapstypen. De inpassingsprincipes moeten toegesneden zijn op de specifieke locatie willen ze niet alleen de openheid, maar ook het eigen karakter van het gebied behouden. In een droogmakerij als de Wieringermeer hebben we te maken met een grootschalig geometrisch patroon. Opgaande lijnen van bomen vormen muren in het landschap waardoor compartimenten in het landschap ontstaan (zie kader 1). De afmetingen van een open compartiment zijn bepalend voor de mate van openheid. Zo hebben bij grote open compartimenten de randen weinig effect op de openheid. Compacte erven liggen op min of meer regelmatige afstand van elkaar in de open ruimte.

In het veenweidegebied wordt de structuur overwegend bepaald door smalle langwerpige kavels, vaak geaccentueerd door lijnvormige beplanting. De afstanden tussen de verschillende erven is variabel. Grootschalige geometrie en een ritmisch patroon zijn hier niet aan de orde (zie kader 2). Dit geldt ook voor het noordelijk zeekleigebied, waar massa verspreid in het landschap ligt en daarmee voor een verdichtend effect op de beleving van de openheid zorgt. Hier zijn geen lijnvormige elementen aanwezig, maar is alles in een losse setting in het landschap uitgestrooid (zie kader 3).

Inpassingsprincipes

Bij het toepassen van de juiste inpassingsprincipes wordt bebouwing als een weinig storende factor in het landschap ervaren. Welke inpassingsprincipes zijn dan geschikt in diverse open landschapstypen? In een droogmakerij worden erven door lijnvormige erfbeplanting massieve eilanden in het open landschap.

Dit vraagt om heel andere inpassingsprincipes dan in de Zuiderpolder in Noord-Holland, een veenweidegebied waar de beleving van openheid wordt versterkt door de aanwezigheid van veel waarnemingsposities met de smalle kavelrichtingen mee. Tegenover deze rechte patronen van de droogmakerij en het veenweidegebied staan de structuren in het noordelijk zeekleigebied met een onregelmatig patroon. Hier zijn weinig lange zichtlijnen. Verspreide massa zorgt voor coulisswerking en vermindering van beleving van openheid. Toevoeging van een los erf zou voor toename van verspreide massa zorgen en dat is, gezien het verdichtende effect op de openheid, ongewenst. In een droogmakerij echter, is de inpassing van een los erf wel mogelijk mits het ritme van de aanwezige erven in acht wordt genomen. Ook bij het veenweidegebied is inpassing van losse erven mogelijk. Hier speelt echter een gelijkmatige afstand tussen de erven een ondergeschikte rol. Zicht op het achterliggende landschap is hier voor de beleving van de openheid belangrijk.

Polderkenmerken veenweidegebied

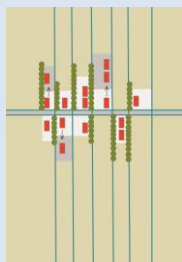
Zuiderpolder Noord-Holland: de beleving van openheid in het veenweidegebied wordt versterkt door de aanwezigheid van veel waarnemingsposities met de smalle kavelrichtingen mee. De waarnemer kan in verschillende richtingen 'ver' zien. Het gebied is visueel open, het landschap leeg.

Kader 2

Schaaluissteren

Begin vorige eeuw waren er grotere verschillen in de mate van openheid, c.q. geslotenheid tussen de verschillende landschappen. In de afgelopen eeuw is er echter veel veranderd. De verschillen tussen de landschappen zijn sterk afgenomen. Meer dan de helft van de bestaande zeer open landschappen wordt meer besloten door natuurontwikkeling, uitbreiding van de bebouwing en toenemende begroeiing. Zeer open en kleinschalige landschappen verdwijnen steeds meer en matig open landschappen nemen in oppervlakte toe (...)(Natuurbalans 1999). Het huidige rijksbeleid is onder meer gericht op het in stand houden van de ruimtelijke verscheidenheid van het Nederlandse landschap. Specifiek gaat het dan om het in stand houden van de schaaluissteren in het landschap. Bron: Alterra

Bebouwing zonder en met erfbeplanting

Inpassing bebouwing in veenweidegebied:

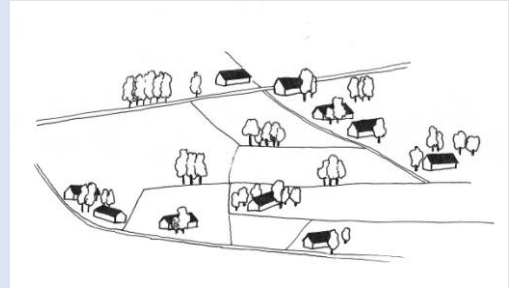
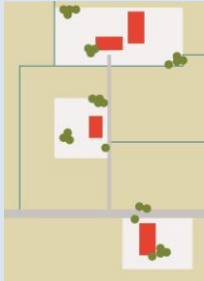
Uitbreiding van bebouwing in het lint achter elkaar geplaatst in de lengterichting van de kavel;
Hoofdvorm van de gebouwen haaks op de weg;
Erfbeplanting zo veel mogelijk in lijn met de kavel;

Landelijk wonen:

Ten behoud van het groene en openbare karakter van het landschap wordt als definitie van landelijk wonen een dichtheid van maximaal 5 woningen per hectare gehanteerd. Meer dan vijf woningen per hectare wordt gezien als een dichtheid van een luxe woonwijk of een luxe uitbreiding van een dorp (Bron: Regionaal Groenblauw Structuurplan (RGSP2)).

Zuiderpolder Friesland: structuren in het noordelijk zeekleigebied hebben een onregelmatig patroon, waardoor er weinig lange zichtlijnen zijn. Verspreide massa zorgt voor coulissewerking en vermindering van beleving van openheid.

Inpassing bebouwing in noordelijk zeekleigebied:
 Hoofdvorm van gebouwen gericht op de weg.
 Erfbeplanting zo veel mogelijk verspreid in groepjes.
 Gebouwen in losse setting in het landschap
 Uitbreiding door vergroting clusters.

Openheid vraagt om zorgvuldigheid

Landelijk wonen versterkt het economisch draagvlak en kan een bijdrage leveren aan de algehele kwaliteitsverhoging van het landelijk gebied. Woningen moeten daarbij zorgvuldig worden ingepast in het open landschap.

Openheid is echter een moeilijk meetbaar begrip, want het gaat hier vooral om de beleving van openheid door de waarnemer. Daar de meeste waarnemers zich over het wegennet verplaatsen is de beleving van openheid hiervan sterk afhankelijk. Wegennet, kavelstructuur en bebouwingsstructuur zijn per landschapstype verschillend. De kwaliteit van openheid in een gebied is onlosmakelijk verbonden met de structuren van een gebied.

Inpassingsprincipes zijn gekoppeld aan landschapstypen, wanneer openheid een te behouden kwaliteit is. Maatvoering en koppeling aan bestaande elementen en structuren zijn cruciaal voor het slagen van de inpassing van bebouwing in open gebieden.

In een landschap gekenmerkt door

verspreid liggende bebouwing zorgt toevoegen van nieuwe verspreide bebouwing al snel voor verdichting van het open landschap, zeker wanneer het wegenpatroon onregelmatig is. In dit geval verdient het aanbeveling spaarzaam nieuwe bebouwing toe te voegen en deze te koppelen aan bestaande massa. In gebieden met weinig verspreide bebouwing en grote open ruimtes is meer plaats voor nieuwe bebouwing. Hier bepalen de afstanden tussen de randen van de open ruimtes en tussen de bebouwing onderling of er nog sprake is van openheid of niet.

Met de beschreven inpassingsprincipes is het mogelijk ontwikkelingen in open gebieden toe te laten zonder verlies van openheid en zonder verlies van de leegte tussen de steden. Om met Adriaan Geuze (4) te spreken: 'De illusie van niet-stad en confrontatie met de horizon, de wolken en de seizoenen is de voorwaarde voor gelukkig leven in een propvol land'. Voor wie goed zoekt en onderzoekt heeft Nederland nog voldoende groeipotentie. Ja, er is nog ruimte!

Februari 2010

Ria Bos

Denise Fernhout

Marianne van Veldhuizen

Literatuur:

1. Wal, G., *Landschappen vol licht en lijnenspel*, NRC Handelsblad 30 januari 2010.
2. Dijkstra, H. en J. van Lith-Kranendonk (2000). *Schaalkenmerken van het landschap in Nederland. Rapport 040*. Alterra. Wageningen.
3. Bos, R., Fernhout, D., Veldhuizen, M., van (2010) *Een zoektocht naar ruimte, een onderzoek naar de inpassing van bebouwing in open landschappen*, Hogeschool Larenstein.
4. Geuze, A., Feddes, F., (2005) *Polders! Gedicht Nederland*, NAI Uitgevers, Rotterdam.

Zuiderpolder Friesland: door verspreide bebouwing en verspreide opgaande begroeiing ontstaat een coulisseachtig landschap.